

вання. — К., 1978. — С. 252.

6. Методологические проблемы истории философии и общественной мысли. — М., 1977. — С. 53.

7. Бессмертный Ю. Л. Некоторые соображения об изучении феномена власти и о концепциях постмодернизма и микроистории // Одиссей: Человек в истории. — М., 1995. — С. 9, 10.

8. Шартье Р. История сегодня: сомнения, вызовы, предложения // Там же. — С. 193, 194.

9. Петровський М. П. Три Поповичі: З української просопографії XVII ст. // Записки Ніжинського ІНО. — 1927. — Кн. 7; Його ж. Юрій Дунін-Борковський: До історії української просопографії XVIII ст. // Записки УНТ у Києві. — 1927. — Кн. 24; Його ж. Українські діячі XVII ст.: Роман Ракушка-Романовський // Записки ІФВ УАН. — 1931. — Кн. 26.

10. Лотман Ю. М. Карамзин. — СПб., 1997; Максименко И. В., Панасюк В. Б. Биографистика и биоистория // Записки исторического факультета Одесского госуниверситета. — Одесса, 1997. — Вып. 4. — С. 135—140; Попова Т. Н. О методике биоисториографических исследований // Там же. — Вып. 5. — С. 165—172; Санцевич А. В. Місце біографії історика в історіографічному дослідженні // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. — Дніпропетровськ, 1997. — Вип. 1: На пошану проф. М. П. Ковальського. — С. 347—356; Мащук О. Нове слово в українській історичній науці // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1997. — Т. 2. — С. 151—153.

11. Арндт Х. Хайдеггеру — восемьдесят лет // Вопросы философии. — 1998. — № 1. — С. 128, 129.

12. Литвинова Т. Ф. До питання про історичні погляди та соціальні ідеали Григорія та Василя Полетика // Історія суспільної думки Росії та України XVII—початку XIX ст. — Дніпропетровськ, 1992. — С. 52—63.

13. Беленький И. Л. Ученый-историк в системе научных коммуникаций. Научно-аналитический обзор // Реферативный сборник ИНИОН АН СССР. — М., 1983. — С. 10.

О. І. Журба

ПЕРСОНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ АРХЕОГРАФІЇ (СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПІДХОДУ)

У розвитку української археографії останнім часом належне місце починають займати проблеми дослідження її власної історії. Помітна увага до минулого археографії обумовлена низкою екстерналістських та інтерналістських чинників: а) потребами історико-ідеологічного

забезпечення державотворчих процесів і поточної суспільно-політичної боротьби; б) необхідністю виявлення масивів введених до обігу джерел для унеможливлення дублювання при подальшій едиційній діяльності; в) її специфічним місцем серед історичних дисциплін як “інфраструктурної” галузі, що забезпечує історичні дослідження різних напрямів, рівнів, дисциплінарної приналежності, “будівельним матеріалом” (публікаціями історичних джерел), від якості якого залежить міцність та обриси “споруди”, як водночас дисципліни, що традиційно налаштована на задоволення потреб і попиту “будівельника” — історика чи його “замовника” і, таким чином, найтісніше пов’язана з проблемами історії суспільної думки та історичної науки в цілому; г) відчуттям необхідності наукової рефлексії з приводу саморозвитку археографії, пов’язаним з усвідомленням її певної зрілості як інституціонального (наявність науково-педагогічних та академічних дослідницьких центрів, спеціалізованих видань, регіональних осередків), так і наукового характеру (нагромадження масивів археографічної продукції, набуття під час підготовки її певного методичного досвіду, спроби вироблення правил видань джерел), що виявилось в декларуванні конституціоналізації археографії як самостійної історичної дисципліни, чи галузі знань, чи навіть окремої науки (1). Водночас це пов’язано з усвідомленням нерозробленості проблем теорії та історії української археографії, що особливо помітно на тлі відповідних розробок російських колег (2).

Оглядаючи зроблене в галузі історії української археографії, відмітимо два домінуючих підходи: інституціональний та персонологічний, обумовленість яких очевидна не лише через ту формалізацію, якої вони вимагають від науковця, напевно, “полегшуючи” реалізацію його евристичних та суто дослідницьких завдань, але й виходячи з логіки розвитку самої археографії. Справді, головні здобутки у галузі пошуку, збирання, збереження, вивчення і видання історичних джерел належать поважним інституціям або порівняно невеликій кількості, як правило, заможних аматорів або істориків-професіоналів. Причому нерідко археографічна діяльність інституцій та певного кола осіб у цій галузі деякою мірою збігаються. Тому кожний із цих підходів взаємодоповнює один одного. Це дає змогу розглядати спеціальні інституції не лише як цілісний науковий організм, але й як засіб реалізації, складову багатовекторних дослідницьких інтересів, наукових, світоглядних, політичних і освітніх уподобань та уявлень їхніх членів, намірів і сподівань офіційних кіл, представників різних суспільно-політичних сил. Водночас інституціоналізація наукової діяльності стала гарантією усталеності, спадкоємності археографічної справи, змогою для фахівців у разі певного збігу наукових та ідеологічних меж, уявлень про етичне у науці реалізовувати власні творчі плани, осередками відпрацьовування навичок введення історичних

джерел до наукового обігу, вироблення правил збирання їх, збереження, опису і підготовки до друку, публікації.

Персонологічні студії мають в українських історико-археографічних дослідженнях традицію розвитку ще з 1920-х рр. Вони присвячені, власне, діяльності найвизначніших представників галузі й охоплюють здебільшого період від середини 19 ст., майже ігноруючи археографічні здобутки попередніх діячів, які заклали фундамент інституціоналізації дисципліни.

В концептуальному плані така наукова продукція побудована в основному за схемою “археографія в творчості проф. Х”, вона відображає емпіричний рівень сучасних історико-археографічних праць. Альтернативні підходи персонологічного характеру (творчість проф. Х у розвитку української археографії) ускладнюються недостатністю історико-археографічних студій взагалі, особливо до середини 19 ст., і нерозробленістю їхніх теоретико-методологічних та концептуальних засад.

Одним із слушних, корисних і плідних шляхів є застосування у історико-археографічних студіях соціокультурного підходу, який дозволить розглядати розвиток цієї дисципліни у системі відносин суспільного життя і культурних процесів конкретної доби. Не останнє місце серед них займає політика правлячих кіл у галузі науки та освіти, провідниками якої в Україні були представники російської політичної еліти, яких призначали тут місцеві адміністратори. Їхню роль у контексті історії України досить суперечливо оцінювали сучасники і нащадки. Ці розбіжності визначалися не лише природними розходженнями у світогляді та в суспільно-політичних уподобаннях тодішніх спостерігачів та істориків, але іманентно закладені у самому становищі місцевого адміністратора, який, проводячи централізовану політику, змушений враховувати регіональну специфіку, інтереси місцевої еліти, дбати про суспільний спокій, добробут, освіту й культуру регіону.

Асинхронність політичного, соціально-економічного, культурного розвитку, геополітична різновекторність українських земель визначили регіоналізацію як одну з фундаментальних рис українського історичного процесу. На адміністративному рівні у першій половині 19 ст. це виявилось у створенні трьох генерал-губернаторств, які поєднали в собі субрегіони близької історичної долі, соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Їх очолювали відомі російські державні діячі, які залишили настільки глибокий слід в історії України, що цілком справедливо говорять про епоху Д. Г. Бібікова в долі Правобережжя (1837—52), М. С. Воронцова — Новоросійського краю (1823—54), про добу М. Г. Рєпніна у минулому Малоросії (1816—34). Враховуючи величезну владу, яка була зосереджена у руках генерал-губернаторів, правління їх визначалося не лише регіо-

нальними особливостями підвладних території та політичним курсом, виробленим у Петербурзі, але й яскравими особистісними характеристиками цих непересічних постатей.

Залишаючи здебільшого осторонь розгляд адміністративної діяльності та суспільно-політичних переконань, звернемося до їхньої ролі у становленні української археографії, інституціоналізація якої в різних формах та на різному рівні стала важливим етапом конститування української історичної науки в цілому. Йдеться про відомі історичні інституції (використовуємо цей термін у широкому розумінні, в сенсі форми організації науки, відмінної від індивідуальної діяльності), що виникли і діяли у 1820—40-х рр.: Київську археографічну комісію (1843), Одеське товариство історії та старожитностей (1839), гурток-салон князя М. Г. Рєпніна, які репрезентували відповідні регіони, були створені зазначеними адміністраторами та перебували під їхнім патронатом.

Поділяючи думку про те, що “організаційна структура з часу свого виникнення стає найважливішим компонентом науки, що не тільки характеризує її стан, але й відображує ступінь впливу соціальних чинників” (3), визначимо деякі особливості цих останніх в інституціоналізації української археографії крізь призму діяльності особистих та ділових якостей “господарів” краю. Привернемо увагу до того, що, існуючи в єдиній хронологічній площині, згадувані регіональні інституції вибудовували своєрідний ланцюг еволюції організаційних форм археографічних закладів — від простих до складних, від аморфних до струнко визначених, від аматорських до суто фахових. Гурток М. Г. Рєпніна був осередком зібрання місцевих антикварів-аматорів з малоросійського панства задля допомоги у створенні ініційованої генерал-губератором “Історії Малої Росії” Д. М. Бантиша-Каменського і ніяких специфічно археографічних завдань перед собою не ставив. Одеське історичне товариство у своєму статуті закрипило пошук і публікацію історичних джерел як один з найголовніших обов’язків; Київська комісія стала першою суто археографічною інституцією, чітко орієнтованою до того ж на виконання урядового завдання на історичному тлі шляхом видання історичних джерел (4). Така схема організаційного “визрівання” української археографії — салон-гурток, історичне товариство, археографічна комісія у 1820—40-х рр., без сумніву, була регіональним варіантом розвитку російської археографії другої половини 18—першої третини 19 ст., який став для неї своєрідним дороговказом.

Контраст в організаційному та науковому статусі згаданих інституцій був зумовлений різним співвідношенням зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку історичної науки та археографії, зокрема, у регіонах України. Причому перевага перших над другими на етапі формування інституцій призводила до більшої структурної оформле-

ності їх, матеріальної забезпеченості та результативності. Така перевага найінтенсивніше помітна на Правобережжі, де напружена суспільно-політична ситуація, що склалася після польського повстання, необхідність припинення масового підроблення документів, пов'язаного з проблемами nobilitації польської шляхти, екстремістська антипольська урядова політика в національно-культурній сфері та релігійній справі, соціальна напруженість у відносинах шляхти і українського селянства визначили потребу утворення спеціальної наукової історичної інституції, яка могла б прийняти цей соціальний виклик та гідно на нього відповісти.

Утворення Київської археографічної комісії (далі — Комісія) пов'язане з іменем Д. Г. Бібікова (1792—1870) — представника давнього російського дворянського роду, який пройшов шлях від бойового офіцера до досвідченого адміністратора, що, вперто пробиваючись вгору по службових сходинках, був віце-губернатором саратовським, володимирським і московським, був директором департаменту зовнішньої торгівлі, потім київським генерал-губернатором, а завершив свою кар'єру на посаді міністра внутрішніх справ та члена Державної ради.

Широко відома шевченківська оцінка Д. Г. Бібікова як “капра-ла”, “унтер-сатрапа”. Зрозуміло, така емоційна характеристика поета не претендувала на всебічне висвітлення складної постаті російського державного діяча, проте тут досить влучно підмічено притаманні його характеру, стилю поведінки, методам правління риси: жорстокість, прямолінійна наполегливість, що часом межувала з самодурством, фанатизм задля досягнення певної наміченої урядом мети. Ці риси Д. Г. Бібікова як зразкового миколаївського служачки неодноразово, нерідко у гіпертрофованій формі, відзначалися в історіографії. Але то був не лише обмежений виконавець вищої волі, а й досить самостійний та ініціативний адміністратор, який, зміцнюючи власне становище, постійно підносив значущість своєї ролі в боротьбі з колонізацією краю, нерідко роздуваючи дрібні справи до рівня великих політичних конспірацій. Багатовекторна протипольська політика київського генерал-губернатора, що проводилася державним примусом, не лише відповідала курсу Миколи I, а в багатьох випадках випереджувала його, диктуючи йому механізми дій та практичні заходи (5).

Концептуальним проявом цього став програмний документ, підготовлений Д. Г. Бібіковим у 1840 р., “Наставлення київському, подільському і волинському генерал-губернатору”, який після затвердження став основою нового державного політичного курсу на Правобережжі з метою в короткий час ліквідувати всі місцеві відмінності в землекористуванні, управлінні, судочинстві, релігійних відносинах і шкільництві, змінити суспільну та історичну свідомість освіченої польської частини населення (6).

В історико-науковій сфері результатом цього курсу стало створення 1843 р. Тимчасової комісії для розгляду давніх актів — установи суто археографічної в системі канцелярії київського генерал-губернатора, підвідомчої, таким чином, міністерству внутрішніх справ і змушеної слідувати завданням, накресленим владою в галузі історичної науки. Але ця “вимушеність” значною мірою була органічною. В умовах формування української національної самосвідомості, аморфності та незрілості українського модерного суспільного руху (здебільшого в межах російсько-української лояльності чи відштовхування саме від неї) антипольськість офіційної політики природно накладалася на ментальні настанови українців, що яскраво відбивалися у фольклорі та українській історіографічній традиції з їх козакофільством, зображенням спольщеної української шляхти кінця 16—першої половини 17 ст., зрадниками православ'я, справжнім носієм якого були лише народні низи. Друкування великого масиву подібних історичних джерел, що здійснювала Комісія, відповідало, таким чином, як ідейним настановам влади, так і обслуговувало потреби та ставало складовою частиною української народницької історіографії. Не дивно тому, що в діяльності Комісії брали участь майже всі провідні кирило-мефодіївці (7). Саме тому висловлені під час конференції, присвяченої 150-річчю Комісії, думки про суто імперський характер установи, результати діяльності якої чомусь випадково не збігалися з курсом, визначеним для неї Д. Г. Бібіковим, здаються нам поспішними та поверховими, такими, що йдуть у руслі пошуку “чистої” української науки (8).

Повертаючись до ролі Д. Г. Бібікова у створенні та початковій діяльності Комісії, зауважимо, що всі спроби київських істориків, як професіоналів, так і аматорів, самим об'єднатися в певні інституції були до того марними. Так, Київський комітет для розшуку старожитностей (1835—45) 1840 р. звертався до Петербурзької археографічної комісії з проханням визнати його своєю філією, але дістав відмову. Невдачею завершилася спроба М. О. Максимовича створити 1841 р. у Києві історичне товариство на зразок московського та одеського, гадаємо, через несприйняття владою самої форми організації історичної праці у товаристві з її дискусійністю, певною свободою обговорення проблем минулого. Інша річ — археографічний департамент при канцелярії генерал-губернатора, який зможе відбирати необхідні джерела, друкування яких створювало б потрібну історичну картину, а водночас відводило б від адміністрації звинувачення в упередженості у польському питанні (це ж давні офіційні джерела, ще й часів Речі Посполитої, які завжди можна перевірити). Саме тому енергійні зусилля Д. Г. Бібікова призвели до утворення 1843 р. Київської комісії.

Таким чином, механізм утворення Комісії (назвемо його автори-

тарним) виглядав так: адміністратор, який ініціював створення інституції, жорстко визначав його статус та стратегію діяльності, забезпечував матеріальну і моральну підтримку, дослідники-фахівці, які могли реалізуватися в межах запропонованої адміністратором концепції.

При всій “недемократичності”, точніше саме завдяки їй, така схема, маючи на увазі не лише її інституціональні властивості, але й особисті риси характеру, темпераменту та стилю управління Д. Г. Бібікова, створювала умови для забезпечення його дітищу високої результативності та наукового рівня. Ось невеликий реєстр участі Д. Г. Бібікова у справах Комісії: 1) затверджував кадровий склад Комісії, протоколи її засідань; 2) забезпечував досить значний кошторис інституції; 3) сприяв пошуку історичних джерел та передаванню їх до Комісії (влаштував археографічні експедиції, неодноразово звертався до мешканців краю із закликами збирати джерела, використовував чиновників власної канцелярії з цією метою, листувався з цього приводу з центральними архівами, сам діставав джерела для Комісії); 4) забезпечував її необхідними друкарськими шрифтами; 5) виділяв зі штату своєї канцелярії переписувачів для Комісії; 6) забезпечував розповсюдження її видань; 7) затвердив монополію Комісії у справі збирання джерел з архівів присутствених місць краю; 8) підтримав ідею і всіляко сприяв утворенню у Києві Центрального архіву давніх актів, фонди якого утворилися внаслідок діяльності Комісії; 9) вів тривале листування з вищими інстанціями у справі повернення до Києва вивезених з України, здебільшого Петербурзькою археографічною комісією, історичних джерел; 10) за його допомогою вдалося відстояти саме існування Комісії, статус якої як “тимчасової” прирікав її на ліквідацію після утворення 1852 р. Київського центрального архіву (9). Таким чином, внесок Д. Г. Бібікова в цій галузі визначається утворенням та зміцненням інституції, яка аж до початку 20 ст. була єдиним спеціалізованим археографічним закладом на Наддніпрянщині.

Утворення Одеського товариства історії і старожитностей (далі — Одеське товариство) 1839 р. — інституції, що стала осередком археографічних студій на Півдні України, міцно пов'язане з діяльністю новоросійського та бессарабського генерал-губернатора, представника видатного російського аристократичного роду М. С. Воронцова (1782—1856). Певні біографічні події, незважаючи на десятирічну різницю у віці, зближують його та Д. Г. Бібікова як людей одного покоління, і надають змогу коректнішого порівняння особливостей їхньої діяльності у світлі становлення регіональної української археографії. Обидва брали активну участь у війнах з Наполеоном. Так само, як і його київський колега, М. С. Воронцов був поранений на Бородінському полі. Обидва енергійно та сумлінно багато років май-

же одночасно керували регіонами України, де доводилося вирішувати низку схожих проблем (турбота про господарський розвиток краю, його внутрішню та зовнішню безпеку, розв'язання національно-релігійних питань, розвиток науки і освіти тощо), пов'язаних з інтеграцією новоприєднаних територій до структур Російської імперії. Проте дуже різними виявилися як специфічні особливості регіонів, так і особистісні характеристики їхніх господарів.

Здобувши блискучу освіту в Англії, де народився і провів молоді роки, командуючи у 1815—18 рр. російським окупаційним корпусом у Франції, будучи близьким до ранніх переддекабристських організацій, М. С. Воронцов виділявся серед інших адміністраторів миколаївської доби не лише розумом та обдарованістю, але й певним лібералізмом. Згадаймо, що у відомій пушкінській епіграмі запальний молодий поет атестує свого вищого начальника не лише негарними епітетами, але й визнає за ним певні позитивні риси (хоча і “напів”, але все-таки “мілорд”, ну не “капрал” же, як Д. Г. Бібіков).

У некролозі, присвяченому внеску князя у розвиток науки та культури регіону, М. Мурзакевич докладно перелічував його заслуги у справі утворення бібліотек, музеїв, періодичних видань, книговидавництва, освітніх закладів, організації численних мандрівок з метою всебічного обстеження краю. Автор відзначив, що М. С. Воронцов захоплювався різними галузями знань, був пристрасним бібліоманом та колекціонером (причому поповнював не лише власні зібрання, але й місцевих культурно-освітніх та наукових закладів), дозволяв дослідникам широко користуватися ними. Помічаючи талановитих та працьовитих людей, князь запрошував їх до себе на службу. В його штаті були такі відомі діячі, як А. Скальковський, А. Левшин, И. Бларамберг, М. Кир'яков, М. Розберг, І. Фундуклей, А. Фарб, І. Стемпковський та ін. (10). Апологетика на адресу М. С. Воронцова викликана не лише справді значними заслугами князя, але, зрозуміло, самим жанром статті М. Мурзакевича.

Дивно, але невідомий автор “Літературного літопису Одеси”, надрукованого саме в рік створення Одеського товариства, глибоко аналізуючи духовне життя молодого міста, не згадує про вплив на нього М. С. Воронцова. Навпаки, розквіт літератури, науки є, на думку автора, насамперед результатом саморозвитку і самопізнання, “яке не інакше розвивається як само з себе” (11), головним здобутком чого є те, що молоде місто вже має “власне духовне життя, виражене власною літературою” (11, с. 39), до якої автор у першу чергу відносить здобутки місцевих істориків і археологів, що заклали підмурок утворенню Одеського товариства.

Авангардність регіональних історико-археологічних досліджень для духовного життя краю визнає сучасник, і це для нас дуже важливо, не через необхідність реалізовувати певне політичне завдання, а

через вже дозріле усвідомлення інтелектуальної еліти свійськості цього новоприєданого краю, в якому прибулі з усіх усюд люди почали відчувати себе місцевими мешканцями, корінням вросли в нього, в тому числі й історичні реалії. Цьому сприяло і бурхливе економічне зростання міста та його освітніх закладів, що, природно, вирішувало кадрову та певною мірою матеріальну проблему в справі утворення Одеського товариства. Відсутність політичної заангажованості під час заснування цієї інституції зводила роль генерал-губернатора лише до схвалення тих форм та напрямів праці, які виробляли самі фундатори. Саме тому Одеське товариство стало товариством, багатофункціональною інституцією, де археографічні студії були лише одним із багатьох напрямів, а хронологічні межі досліджень не зазначені зовсім. Тому схема утворення Одеського товариства виглядає так: фундатори інституції (фахівці та аматори), які визначають структуру, завдання, особливості діяльності майбутньої інституції, адміністратор, що розглядає, затверджує та патрує її. Без сумніву, так само, як і Д. Г. Бібіков, М. С. Воронцов всіляко сприяв "своєму" товариству, але регіональні та особистісні відмінності визначили йому зовсім іншу роль у створенні інституції, функції якої обіймали археографічну галузь.

Створення малоросійського осередку археографічної діяльності пов'язано з постаттю М. Г. Рєпніна, найстаршого із розглянутих нами персонажів. Він походив із старовинного роду нащадків чернігівських Рюриковичів, був одружений з онукою останнього гетьмана Малоросії Варварою Олексіївною Розумовською, пройшов дивовижний службовий шлях військового, дипломата, адміністратора. Створений під його патронатом гурток одним із своїх завдань в історичній галузі вважав всіляку допомогу М. М. Бантишу-Каменському, який був чиновником з особливих доручень при губернаторі. М. Г. Рєпнін залучив до цієї праці відомих культурно-громадських діячів свого часу, знавців і збирачів української старовини (А. І. Чепу, В. Г. Полетику, В. Н. Каразіна, І. П. Котляревського, М. Є. Маркова та ін.). Відкриваючи доступ М. М. Бантишу-Каменському до урядових архівів та приватних збірок, М. Г. Рєпнін і сам брав активну участь у підготовці "Історії Малої Росії", написав розділ книги, присвячений Берестецькій (?) битві. Безумовно, гурток князя Рєпніна не є оформленою інституцією, але елементи колективної археографічної праці тут присутні, а успішний вихід "Історії" свідчив про відчуття необхідності такої форми організації наукової праці. Що ж до спроби визначити схему утворення цієї інституції, то вона може мати такий вигляд: адміністратор, який створює умови для реалізації проекту, дослідник-фахівець, що його здійснює, інші члени гуртка, здебільшого аматори, які надають свої матеріали та консультації.

Оглянувши персоніологічні аспекти інституціоналізації українсь-

кої археографії, відзначимо, що в цьому процесі визначну роль відігравали як регіональні особливості, що зумовлювали різні форми археографічної продукції, так і особливості місцевих генерал-губернаторів, їхніх характерів, освіти, стилю правління.

1. Варшавчик М. // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1996. — Т. 1. — С. 153—155. — Рецензія. на кн.: Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр “Археографічна україніка”: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. — К., 1995. — 354 с.

2. Добрушкин Е. М. История отечественной археографии: Современные проблемы и задачи изучения. — М., 1989; Его же. Теоретические проблемы отечественной археографии. — М., 1993; Степанский А. Д. Археографическая база и археографический фонд исторической науки // Советские архивы. — 1991. — № 1. — С. 41—44; Его же. Археография: термин, объект, предмет // Отечественные архивы. — 1996. — № 3. — С. 16—25; Козлов В. П. Колумбы древностей российских. — М., 1985; Его же. Кружок А. И. Мусина-Пушкина и “Слово о полку Игореве”. — М., 1988.

3. Посохов С. И. Социальная история советской науки (конец 1920—начало 1949 гг.): Проблемы историографии. — Харьков, 1994. — С. 18.

4. Дремлюга С. М. Г. Репнін та його вплив на культурно-громадське життя України першої половини ХІХ ст. // Під знаком Кліо: На пошану Олени Апанович. — Дніпропетровськ, 1995. — С. 83—95; Дремлюга С. З історії суспільно-політичної думки України першої половини ХІХ ст.: Гурток князя М. Г. Волконського-Репніна // Дніпропетровський історико-археографічний збірник: На пошану професора М. П. Ковальського. — Дніпропетровськ, 1997. — С. 386—397; Устав Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1839. — С. 1—2; Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843—1921: Нарис історії і діяльності. — К., 1993.

5. Шандра В. Генерал-губернатор Д. Г. Бібіков: спроба політичного портрету // Третя Академія пам'яті професора Антоновича. — К., 1996. — С. 243—244.

6. Його ж. До історії Київського генерал-губернаторства: Наставни Д. Г. Бібікова // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1996. — Т. 1. — С. 85.

7. Міяковський В. Кирило-мефодіївці в археографічній комісії // Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського. — К., 1928. — Т. 1. — С. 312—323.

8. Грімстед Патріція. Археографія в тіні імперської політики // Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії. — К., 1997. — С. 11—33; Матеріали дискусії

// Там же. — С. 408—422.

9. Журба О. І. Київська археографічна комісія. — С. 33—74.

10. Мурзакевич Н. Очерк заслуг, сделанных наукам светлейшим князем Михаилом Семеновичем Воронцовым // Записки Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1860. — С. 395—413.

11. Литературная летопись Одессы // Одесский альманах на 1840 год. — Одесса, 1839. — С. 32.

В. І. Онопрієнко

БІОГРАФІЇ ВЧЕНИХ: СПЕЦИФІКА, ЗАВДАННЯ, ДОСВІД

Біографічний жанр можна поділити на багато видів залежно від персоналій, про які писали. Кожному з цих видів притаманна своя специфіка. Про вчених у 20 ст. писали багато, інтерес до біографій зростав разом з підвищенням ролі науки у житті суспільства. Склалися і певні канони у зображенні вченого та його діяльності. Сформувався жанр наукових біографій вчених, який також має власну специфіку.

У біографії вченого має бути відображений широкий спектр його інтелектуальних і духовних інтересів, розвиток наукових комунікацій, взаємин з колегами, наукове життя його школи, місце в історії науки. У науковій біографії слід розкривати “перетини” індивідуальної біографії вченого з історією самої науки. При цьому важливо враховувати, що науку творять учені, які дуже різні за інтелектуальним рівнем, за їхнім внеском у прогрес. Американський соціолог Р. Мертон відзначав, що протягом століть особистість видатного вченого уявляли у перекрученому вигляді, чому сприяли святенницькі біографії, перетворення видатних людей на чудеса довершеності (1). Тому важливою вимогою до біографій учених є дослідження соціальних відносин у науці, документальна основа їх і науковий аналіз доробку вчених.

Одне з головних завдань біографії вченого — розкрити його справжній внесок у науку. По-перше, слід показати значення досягнень вченого для того періоду, у якому він працював. По-друге, важливо простежити долю його наукового доробку у дальшій історії науки, оцінити перспективність ідей, розробок, технічних рішень. Час вносить свої корективи в оцінку наукового доробку, що не применшує зробленого вченим, але потребує значних зусиль з боку біографа до виявлення справжнього його доробку. В принципі необхідно бути фахівцем у тій галузі науки, в якій працював учений, біографію якого вивчають, добре знати історію цієї дисципліни, логіку розвитку ідей, їх диспозицію в різних часових перетинах. У будь-якому випадку виявлення і доведення наукових пріоритетів — надзвичайно трудомістке завдання, на шляху його вирішення багато пасток, що